

NAMANGAN
DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI

ISSN: 2992-9008

UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2023-YIL 5-SON

6. АСРАНБАЕВА, М. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ФАКТОРЫ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В НЕПОЛНЫХ СЕМЬЯХ. УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью Коллоквиум, 43-45.
7. Asranbaeva, M. X. (2020). IMPROVING MECHANISMS OF PREPARING CHILDREN FOR SOCIAL LIFE IN DISABLED FAMILIES. *Theoretical & Applied Science*, (12), 125-129.
8. Асранбаева, М. Х. (2015). МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ТРЕВОЖНЫМИ ДЕТЬМИ. In *СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ* (pp. 43-47).
9. Asranbaeva, M. H. (2020). CHARACTERISTICS OF FORMING MOTIVES OF LABOUR ACTIVITIES IN AN INCOMPLETE FAMILY. *Theoretical & Applied Science*, (1), 121-123.
10. Badritdinova, M. B. (2019). HE DEVELOPMENT OF METAMETHODS ASSOCIATED WITH COGNITIVE METHODS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(6), 483-489.
11. Badritdinova, M. B. (2019). COGNITIVE METHODS AND PERSON NATIONAL PECULIARITY. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(10), 380-386.

O'ZBEK ALLALARIDA QO'LLANILGAN BADIY TASVIR OSITALARINING LISONIY TAHLILI

Shamsiya Egamberdiyeva Mamajonovna

NamDPI "Tillarni o'qitish

metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

shamsivaegamberdiyeva@gmail.com

Annotatsiya: O'zbek xalq og'zaki ijodining salmoqli qismini bolalar bolklori tashkil etadi. Bolalar tomonidan yaratilgan namunalar bilan birgalikda, kattalar tomonidan bolalar uchun atalgan ijod mahsullari ham bolalar folklori tarkibiga kiradi. Allalar ana shunday namunalardir. Biz alla matnlarining qiymatini oshiruvchi badiiy tasvir vositalari haqida to'xtalishga harakat qildik.

Kalit so'zlar: latoyif, did, saviya, "Poetik vosita", tajohuli orifona, alliteratsiya, tashbeh, tazod

Аннотация: Детский фольклор составляет значительную часть узбекского фольклора. Детский фольклор включает в себя детский фольклор наряду с образцами, созданными детьми. Аллах является таким примером. Мы постарались остановиться на средствах художественного изображения, повышающих ценность текстов Аллаха.

Ключевые слова: латойф, дид, савия, «Поэтический инструмент», таджхули орифона, аллитерация, аллюзия, тазад.

Annotation: Children's folklore is a significant part of Uzbek folklore. Children's folklore includes children's folklore along with examples created by children. Allah is such an example. We tried to dwell on the means of artistic representation that increase the value of Allah's texts.

Key words: latoyif, did, saviya, "Poetic tool", Tajhouli orifona, alliteration, allusion, tazad

KIRISH

Millatning millat sifatidagi o'tmishi, an'analari, urf-odatlar u yaratgan xalq og'zaki ijodi namunalarida uzoq vaqt yashab qoladi. Bolalar ulg'ayish jarayonida o'zlari uchun sodda, ta'sirchan ijod namunalari o'ylab topadilar. Bu ularning tafakkur va tasavvur olamiga ilk qadam qo'yganlaridan dalolat beradi. Ona allasi esa bolaning bu olamni anglashi uchun ochilgan ilk eshikdir. Alla va erkalamalarni onalar ijodi mahsuli deb bilsak-da, ularning bolalarga bag'ishlangani "Bolalar folklori" deb atashimizga asos bo'ladi. Bolalar folklori bolalarga atalgan sodda tushunchalar, dil izhorlaridan tashkil topilgan bo'lsa ham, allalar onalarning buyuk

Odatda , tashbehdan o'z g'oyalari, fikr va istaklarini badiiy ta'sirchan ifodalashda foydalanadilar. Tashbehning o'z qismlari bo'lib, allalarda ham bu poetik vositalardan unumli foydalanadilar.

Chopiganing bo'riday,
Bo'rilarning zo'riday,
Yigit bo'lar chirog'im,
O'zi urning eriday.

Chorvador xalqlar orasida bo'ri obrazi chopqir, keskir, o'z prinsipiga ega jonivor sifatida gavdalanitiriladi. Shu jumladan turkiy xalqlarning kelib chiqishini ona bo'riga taqalishini tasvirlovchi afsonalar ham mavjud. Turkiy xalqlarda "bo'ri" totemi kuch –qudrat va iroda ramzi hisoblangan. Ona bolasini aynan bo'riga, bo'ri bo'lganda ham eng kuchli, bo'rilar sardoriga mengzashni xohlaydi. Bola – *mushabbih* bo'lsa, bo'ri – *mushabbihu bihi*, chopqirlik esa – *vajhi shabih*, -day qo'shimchasi *vositayi tashbihi*dir. Bunday tashbih "*tashbihi mufassal*" hisoblanadi. Ba'zan esa "*Vajhi shabih*" tushib qolib, "*Tashbihi mujmal*" ni hosil qiladi. Quyidagi allada Bolaning ko'zlari, so'zlari xuddi otasiniki ka'biligi ta'kidlansa-da, aynan qaysi xususiyati bilan otasinikiga o'xshashi aytilmaydi.

Ko'zlari xuddi otajoni ko'zi, alla-yo alla,
Yuzlari xuddi otajoni yuzi, alla-yo alla.
Tillaring chiqsa aziz erkatoiy, alla-yo alla,
So'zlagan so'zing bo'larmi tuzi, alla-yo alla.

Bolaning tug'ilishi uyga nur, yorug'lik olib kiradi. Buvijonlar nabirasining ko'zlarini shamchiroqqa tashbehlab, har bir so'zidan hayot suvi tomishini ta'kidlaydilar.

O'rgilayin o'zingdan, alla,
Shamchiroqday ko'zingdan, alla.
Obi navvot tomchilar, alla,
Buvi degan so'zingdan, alla.

Yuqoridagi allada *vajhi shabih* keltirilmagan bo'lsa-da, ko'zlarning porloqligini munosabat sifatida qabul qilishimiz mumkin. Bu "*Tashbihi mujmal*"

chamandagina sayraydi. G'am, alamli vayronalarda boyo'g'li ovozini eshitish mumkin. Shuning uchun ona farzandini doimo tinch va baxtli go'shada yashashini istab, bulbul qushdek sayrab yurishini niyat qiladi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

Gul, chechak obrazi ham allardagi yetakchi obrazlardan bo'lib onalar farzandini to'gridan to'g'ri gulga, ba'zan esa rayhonga, nargizga, lolaga qiyoslaydilar. Bolani gulga, g'unchaga o'xshatilishida ham bir ramziylik bordek. Chunki gul hayot davomiyligi timsoli. Folklorshunos M. Yoqubbekova ta'kidlaganidek, "gulning semantic jihatdan farzand tushunchasini anglatishida undagi go'zallik, noziklik, xushbo'ylik mutanosiblik xususiyatlari muhim rol o'ynaydi. Muhim moslik shundaki, go'dak ham gul ham o'sish, o'zgarish, taraqqiyot va yetilish jarayonining boshlang'ich nuqtasidir".

U yonimga qo'yayin alla

Bu yonimga qo'yayin alla

Guldek shirin isingni, alla

Hidlab – hidlab to'yayin, alla

Allalarda nur bilan bog'liq istioralardan ham unumli foydalanilgan. Bolani yulduzim, oyim, shamim, shamchirog'im deb erkalash keng tarqalgan.

Allasi kelsin, uxlasin, alla

Jonginam shunga mixlansin, alla

Batta toyim, alla,

Yulduz, oyim, alla.

Yulduz ham orzu, ham umid timsoli hisoblanadi. Uning uzoqda nur sochishi yetib bo'lmas orzuni ifodalasa, osmonlarda uchib yurishi erkinlikni, hur fikrlilikni ifodalaydi. Bu allada ona farzandini zulmatni o'z nuri bilan munavvar etgan yulduz, oyga mengzamoqda. Bola ham onaning qorong'u hayotini mana shu oy, yulduz singari munavvar etadi.

Tazod – fikr ta'sirchanligini oshiruvchi vositalardan biri. O'zaro zid ma'noli so'zlarni keltirish orqali onalar badiiy maqsadini chuqurroq tasvirlaganlar.

Alla aytay tong otguncha

ekanligini ko'rsatadi. Ba'zan esa matnda "Vajhi shabih" ham "Vositayi tashbih" ham berilmasligi mumkin.

Oqro'mol beozorim, alla

Oq shoyidan ro'molim, alla

Oq yuzingni artayin, alla

Cho'lpon ko'zingni yum qo'zim, alla

Bu alla matnida bolaning ko'zlari tong yulduzi cho'lponga mengzaladi. Takrorlanayotgan oq so'zi poklik, tiniqlik, musaffolik ramzi bo'lsa, tong yulduzi umid timsolini yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Allalarda bolaning bulbulga o'xshatish, bulbuldek xushovoz bo'lishiga umid bog'lash yetakchi o'rin tutadi. Ona arzandasini bulbul bola qiyofasida ko'rib hayolan uning taqdirini o'ylab qoladi, nogohoniy seldan havotirlanib, o'z holatini tasavvur qila boshlaydi. Shu zahoti bolasini bulbul qiyofasida ko'ra boshlaydi. Bulbul xushxon, mitti qush, ovozi bilan hammani maftun etgan, barchaga zavq ulashganidan e'zozda; u sayragan chaman mudom obod, uni cho'chitmaslik lozim. O'limdan qo'rqmaydigan kishi yo'q, lekin "bulbul sayrasa, o'lim ham yo'lidan qochadi". Demak men bulbul farzandimda davom etaman. Ana shu hayotbaxsh ruh ona qalbining tasallisiga aylanadi va ona armonlarining nafis ifodasi bo'lib kuy bo'lib taraladi."

Bulbul uchar qo'limdan, alla-yo alla

Har kim qo'r qar olimdan, alla-yo alla

Shu bulbulim sayrasa, alla-yo alla

O'lim qochar yo'limdan, alla-yo alla.

Erkalayman yayratib, alla,

Vatanimning bog'ida, alla.

Bulbul qushdek sayratib, alla,

Ko'chalarda o'ynab yursin, alla.

Bulbul obrazi ko'pgina allalarda hayotsevarlik, yashashga tashnalik talqini sifatida keng uchraydi. Bulbul faqat tinch, osoyishta, baxt ufurib turgan

Uyqu kelmas kun botguncha,

Nuri diydam, alla

Qo'zichog'im, alla

Alla-yo alla

Ona farzandini uyg'aytirar ekan, kelakakda o'ziga suyanchiq, tirgak bo'lishini juda xohlaydi. Uni yomon ko'zlardan asrar ekan, o'zi uchun bir qo'rg'on qurayotganini his qiladi.

Yaxshi –yomon kunimda

Menga juda keraklim

Alla , bolam, alla-yo

Ko'pincha mumtoz adabiyot namunalarida ham Tong va tunni o'zaro zidlash holatlari ko'plab uchraydi. Xalq og'zaki ijodida esa shom va sahar zidligi orqali tazodning go'zal namunasi yaratiladi.

Farzand degan bir gul bo'lar,

Shom-u sahar bulbul bo'lar,

Ota –onaga qul bo'lar,

Shunda bolam ko'nglim to'lar, alla.

Onalar allalarning ta'sir doirasini oshirish uchun o'zaro bir–biriga yaqin so'zlardan unumli foydalanganlar. Bu tanosub san'atini yuzaga keltirgan.

Alamlarimning ko'pligi –yo, alla

Peshonamning sho'rliqi-yo, alla

Hasratimning ko'pligi-yo, alla

Dadajoningning yo'qligi -yo, alla

Alam, hasrat, peshonasining sho'rliqi barchasiga sabab turmush o'rtog'ining yonida emasligi etib ko'rsatiladi. Bolaga ona xuddi o'z darddoshi, dardkashiday qalb kechinmalarini bayon qiladi. Dardini aytib yengillaydi.

Oyni olib beraymi, alla?

Kunni olib beraymi, alla?

Baliq bo'lib sho'ng'isang, alla

Daryo bo'lib oqaman, alla.

ijodkorlik qobiliyatlarini, so'zga, latoyifga munosabatlari namunasi o'laroq badiiy did va saviya mahsulidir. Badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his –uyg'u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi vositalar umumlashtirib *"badiiy tasvir va ifoda vositalari"* deb yuritiladi. Bu tushuncha adabiyotshunoslikda *"poetic vositalar"*, *"stilistik figuralar"* ka'bi nomlar bilan ham ishlatiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Onalar ijodkorligi shundaki, onalar hech qanday badiiy uquvga ega bo'lmay turib, so'zdan mohirona foydalana olganlar. Ular qo'llagan badiiy tasvir vositalari allaning badiiy jozibadorligi va kuyning monoton ohangini ta'minlab turgan. Ona farzandiga alla aytar ekan, o'z so'zlarini bolasi tushunishiga umid qiladi. *"Tajohuli orifona"* ning mohiyati shundaki, Ayol bolaga o'z dardlarini so'ylaydi. Savollar beradi, bu savollariga ham o'zi javob beradi.

Qoshginangning qiyg'ochi,

Qalammidi, alla.

Ko'zginangning qorasi

Gavharmidi, alla.

Xalqimizning chorvadorlik bilan bog'liq hayoti in'ikosi sifatida allalardagi tasvirlangan toldan tayoq, el podasini boqish va shu orqali elatga xizmat qilish bolaga singdirilgan. O'z navbatida so'roq mazmuni parchadagi g'oyani yorqinroq ochib berishga xizmat qilgan.

Alla aytsam boqarmisan, alla

Tol tayog'in taqarmisan, alla

Elning qo'yin boqarmisan, alla

Elatingga yoqarmisan, alla.

Badiiy adabiyotda tashbehning ikki turi farqlanadi.

1. Haqiqiy tashbeh.

2. Majoziy tashbeh.

Haqdan tilaklar ko'pdir.

Ishtiyoq san'ati- so'zdan so'zni ajratmoq ma'nosini beradi. Nutqda o'zakdosh so'zlarning keltirilishi *ishtiyoq* hisoblanadi. Bu ham ohang jihatdan barqarorlikni ta'minlab, ham asosiy diqqatni shu mazmun tashigan pafosga qaratiladi.

Farzandlik uyga yog'ar rahmat, alla

Farzandsizlar chekar zahmat, alla

Farzandsizning uyin ko'rsang guliston, alla

Befarzandning uyin ko'rsang go'riston, alla

She'riy nutqda musiqiylikni ta'minlovchi, ohangdorlikni oshiruvchi vositalardan biri alliteratsiyadir." Tovushlar zamiridagi bu musiqiylikka asoslangan bu usul qadimdan Sharq she'riyatida keng qo'llanib kelingan. Ko'hna badiyatshunoslikda (ilmi bade')da alliteratsiya "Tavzi' san'ati" deb yuritilgan Xalq og'zaki ijodida esa bu unsur keng tarqalgan vositalardan biridir.

1. Tut yog'ochdan beshiging, alla

Termulib o'tsin onang, alla

2. Jiydalardan beshigi, alla,

Jirkanmasin opasi, alla.

3. Babalaki bo'ppisi bor, alla,

Boshchasida do'ppisi bor, alla

"Assonans- badiiy nutqqa intonatsion butunlik, ohangdorlik va emotsional-ekspressivlik bag'ishlash maqsadida qo'llaniladigan fonetik usullardan biri. Adabiyotlarda assonans aynan yoki yaqin unlilarning takrorlanib kelishidan hosil bo'ladigan ohangdoshlik ekanligi bayon qilingan"

1) O'riklardan beshigi, alla, O'ynatadi akasi, alla.

2) O'rik yog'och beshiging, alla, O'rgilib ketsin onang, alla

3) Angishvonadek og'zingdan, alla, Aravonliklar aylansin, alla

4) Olmalardan beshigi, alla, Olib qo'ysin otasi, alla

Tashxis—shaxslantirish san'ati bo'lib, jonsiz narsa-buyumlarga insonlargadi qobiliyatlar va xususiyatlar ko'chirib o'tkaziladi. Quyidagi allada ko'kdagi oyning xuddi insondek derazadan mo'ralab qarashi jonlantirilgan. Shu bilan birgalikda

Ona farzandi uchun har nega tayyor. Dunyoning butun boyliklarinigina emas, oy kun, jamiki yaratilarni unga hadya etadi. Bolaga yaxshi sharoit, qulay muhit yaratish uchun baliq farzandiga daryoday oqishga hozir.

Badiiy takrorlar she'rning ohang jihatdan musiqiyligini ta'minlab, nutqqa intonatsion butunlik bag'ishlaydi. She'riyatda so'zlarning takroriga asoslangan bir nechta badiiy tasvir vositalari mavjud. *Mukarrar* san'ati aynan so'zni takror so'z holatida bir joyda takrorlashdir.

- 1) Qalam- qalam qoshingdan, alla
Qalandarlar aylansin, alla
Xumor – xumor ko'zingdan
Xumoralar aylansin, alla
- 2) Qizil gul tizim –tizim , alla
Ikkiga kirsin qizim alla
- 3) Alla aytsam, yayraysan, alla
Kulib- kulib qaraysan, alla
- 4) Qizil gul xona –xona, alla-ya alla
Tishlari dona-dona, alla-ya alla
Istasang topilar yor, alla-ya alla
Topilmas ota –ona, alla-ya alla

Misra boshida bir xil so'zlarning keltirilishi Anaforani yuzaga keltiradi. Oq so'ziga urg'u berilishi va har misra boshida bu so'zning takrori onaning oppoq ko'ngli hamda oq niyatini ham ifodalaydi.

Oq ro'mol beozorim, alla

Oq shoyidan ro'molim, alla

Oq yuzingni artayin, alla

Cho'lpon ko'zingni yum qo'zim, alla

So'z takroriga asoslangan vositalardan biri tasbe'dir. Birinchi misra ohiridagi so'zning ikkinchi misra boshida qaytarilib kelishiga *tasbe'* deyiladi. Bunda diqqat mana shu takrorlanayotgan so'zning qanday ma'no tashishiga qaratiladi.

Allaning oti Haqdir

bolaning "qo'zim" deb erkanishi chorvadorlik bilan bog'liq istiorani yuzaga keltirgan.

Ko'kda oy yarqiraydi, alla
Derazadan qaraydi, alla
Ko'zlaringni yum qo'zim, alla
Yot quvonchim, qunduzim, alla

XULOSALAR

Allalar janr xususiyatlari, radif, qofiya, turoq, vazn jihatdan mukammal san'at asarlaridir. Ularning yaratuvchisi xalqning onalar qatlami. Onalarning farzandlari uchun yaratgan eng buyuk ixtirolaridir. Bu ixtiro mehrdan, muhabbatdan, samimiyatdan va sadoqatdan yaratilganligi uchun ham asrlar osha avlodlarga yetib keldi. Yana ming yillar davomida mangu "hayot qo'shig'i" bo'lib kuylanishda davom etaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Safarov O. O'zbek bolalar folklori . – Toshkent – 2007. 17 – bet
2. O'zbek folklori 1- kitob . Toshkent , 1939
3. Gulyor . Farg'ona xalq qo'shiqlari. Toshkent, 1967
4. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori. Toshkent, 1975
5. M. Jo'rayev. "Oy oldida bir yulduz"
6. Â m il Çelebioğlu, T ü rk Ninnileri Hazînesi, İstanbul 1982
7. Eng sara allalar. Toshkent , Adabiyot uchqunlari, 2017
8. M. Yo'ldoshev . Badiiy matnning lisoniy tahlili. Toshkent-2008, 49-50 betlar

O'ZBEK XALQ FOLKLORIDA MAYNA OBRAZI

Mehmonjonova Madina

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi fakulteti

o'zbek tili yo'nalishi 1- bosqich talabasi